

SPIS TREŚCI

Najstarsze dzieje człowieka	7
-----------------------------------	---

STAROŻYTNOŚĆ

Cywilizacje Dalekiego i Bliskiego Wschodu	11
Mezopotamia	11
Warunki naturalne	11
Najstarsze ośrodki państwowe. Sumerowie, Babilonia	11
Państwo asyryjskie	12
Osiągnięcia	12
Egipt	12
Warunki naturalne	12
Społeczeństwo egipskie. Despotyczna władza faraona	13
Cywilizacja i jej osiągnięcia	13
Indie i Chiny	13
Indie	13
Chiny	14
Kultura Izraelitów	14
Powstanie Królestwa Izraela	14
Osiągnięcia króla Salomona	15
Biblia i jej znaczenie	15
Sztuka i człowiek w cywilizacjach Dalekiego i Bliskiego Wschodu	15
Architektura i sztuka	15
Obyczaje i życie codzienne	16
Starożytna Grecja i Rzym	16
Grecja	16
Warunki naturalne	16
Cywilizacja kreteńska i mykeńska	16
Początki greckich polis	18
Wielka kolonizacja	19
Fenicjanie	19
Ustrój Sparty i Aten	21
Sparta	21
Ateny	21
Wojny grecko-perskie i ich konsekwencje	23
Państwo perskie	23
Powstanie jońskie. Bitwy pod Maratonem, Salaminą i Platejami	24
Zakończenie wojen grecko-perskich	24
Wojna peloponeska	24
Kultura, nauka i życie religijne Greków	24
Sztuka	24
Filozofia	26
Literatura i teatr	27

Religia	28
Sport i igrzyska	29
Imperium Aleksandra Wielkiego	29
Macedonia pod panowaniem Filipa II	29
Aleksander Wielki	29
Kultura hellenistyczna	31
Rzym	31
Początki Rzymu	31
Podboje rzymskie i wojny puniczne	32
Przemiany ustrojowe w Rzymie	32
Republika	32
Prowincje rzymskie	34
Powstanie cesarstwa	34
Pryncypat i dominat	35
Kultura i osiągnięcia cywilizacyjne Rzymian	36
Literatura	36
Prawo rzymskie	36
Kalendarz	37
Romanizacja Europy	37
Chrześcijaństwo w Imperium Rzymskim	37
Różnorodność wyznań	37
Judaizm i jego znaczenie	37
Edykt Konstancyntyna Wielkiego i Teodozjusza Wielkiego	38
Ziemie polskie w starożytności	38
Życie codzienne w Grecji i Rzymie	39
Rodzina	39
Pozycja kobiety	39
Wychowanie i nauka	39
Niewolnictwo. Powstanie Spartakusa	39

ŚREDNIOWIECZE

Wczesne średniowiecze	43
Upadek Imperium Rzymskiego	43
Państwo Franków	43
Arabowie we wczesnym średniowieczu	44
Najważniejsze ośrodki polityczne we wczesnym średniowieczu	46
Znaczenie cesarstwa bizantyjskiego	46
Imperium Karolingów	46
Rządy Karola Wielkiego	47
Cesarstwo Ottonów	49
Feudalizm – stosunki społeczne	50
Spór o inwestyturę w XI–XII w.	52
Gospodarka średniowiecza	53
Normanowie	54
Podbój Anglii przez Duńczyków	54

Wyprawy Normanów do Francji	55
Podboje Wilhelma Zdobywcy	55
Normanowie w Europie Wschodniej	55
Wędrowka Słowian	55
Pierwsze państwa słowiańskie	55
Rozkwit średniowiecza	57
Spór cesarstwa z papieżem	57
Niewola awiniońska papieży	59
Wyprawy krzyżowe	59
Anglia i Francja jako monarchie stanowe	62
Ekspansja Mongołów	64
Czechy i Węgry w XII–XIV w.	65
Czechy	65
Węgry	66
Ziemie polskie w wiekach średnich	67
ródła historyczne dotyczące początków państwa polskiego	67
Organizacja państwa Piastów	67
Chrzest Polski	69
Zmiany terytorialne	69
Kryzys i odbudowa państwa za panowania Mieszka II, Kazimierza Odnowiciela i Bolesława Śmiałego	72
Rozbicie dzielnicowe	74
Konflikty wewnętrzne	74
Ustawa sukcesyjna Bolesława Krzywoustego i jej znaczenie	74
Polityka zagraniczna – straty terytorialne	77
Społeczeństwo i gospodarka w Polsce dzielnicowej	79
Osadnictwo wiejskie i lokacje miejskie na prawie niemieckim	80
Kultura średniowiecza	81
Postanie uniwersytetów	84
Zmierzch średniowiecza	87
Kryzys w Europie Zachodniej od końca XIII w. do początku XVI w.	87
Odkrycia geograficzne	88
Próby zjednoczenia ziem polskich na przełomie XIII i XIV wieku	89
Królestwo Władysława Łokietka	91
Państwo Kazimierza Wielkiego	93
Polityka wewnętrzna – władza królewska	93
Kierunki polityki zagranicznej	94
Unie Polski z Litwą	96
Wojny polsko-krzyżackie	97
Przywileje szlacheckie	102
Od monarchii patrymonialnej do stanowej	102
Polityka zagraniczna Polski w XV wieku	104
Polityka dynastyczna Jagiellonów w XV i XVI wieku	105
Nabytki terytorialne Polski w XV wieku	106
Minisłownik pojęć historycznych	109

NAJSTARSZE DZIEJE CZŁOWIEKA

Pochodzenie człowieka jest jedną z najbardziej fascynujących zagadek ludzkości. W nauce na ogół przyjmuje się **teorię ewolucji**, którą stworzył w 2. poł. XIX wieku Anglik, Karol Darwin.

Dla badacza dziejów najważniejsze pytanie dotyczy początków kultury, bo właśnie jej przejawy są przedmiotem badań historii i nauk pokrewnych na tym etapie rozwoju ludzkości. Naukowcy są na ogół zgodni w twierdzeniu, że około 1,5–1 mln lat temu przodkowie współczesnego człowieka umieli nie tylko wytwarzać narzędzia, ale także posługiwać się nimi, rozniecali ogień. To **archeologia** jako nauka zajmuje się badaniem śladów materialnych pozostawionych przez naszych przodków. Na ich podstawie naukowcy próbują rekonstruować budowę, odtwarzać życie codzienne, czasami nawet określać formy kultu religijnego, a więc życie duchowe.

Około 300 tys. lat temu na obszarach Europy pojawił się **człowiek neandertalski** (*homo neandertalensis*) nasz daleki przodek. Mieszkał w jaskiniach, był myśliwym, a także zbierał dostępne dla niego pożywienie. Zachowane ślady pochówków świadczą być może o jego wierzeniach, a na pewno o jego wrażliwości.

Kolejnym ogniwem w łańcuchu ewolucji był nasz bezpośredni przodek – **człowiek rozumny** (*homo sapiens sapiens*) zwany często człowiekiem z Cro-Magnon (miejsce znalezienia szczątków). Żył ok. 100–130 tys. lat temu, wytwarzał narzędzia o znacznym stopniu skomplikowania (kamień, róg, kości, drewno), rozpoczął także wędrówkę, zaludniając stopniowo Australię i Amerykę (ok. 20 tys. lat temu). W wyniku drastycznych zmian klimatycznych (ocieplenie się klimatu, topnienie lodowców i podnoszenie się poziomu wód – 12–10 tys. lat p.n.e.) została przerwana komunikacja między kontynentami i w ten sposób nasi przodkowie na poszczególnych lądach zaczęli wieść samodzielny żywot.

Rodzina człowieka

Niżej pokazano kilku przedstawicieli hominidów. Od lewej widzimy pierwszego znanego antropolopiteka, kobietę – Lucy. Zarówno Lucy, jak i człowiek neandertalski należą do wymarłych już gałęzi rodziny człowiekowatych; nie są prawdopodobnie naszymi bezpośrednimi przodkami.

Homo erectus
sprzed 1,8–1,7 mln lat,
wzrostem dorównujący
człowiekowi współ-
czesnemu

Neandertalec
żył w Europie i Azji
od około 300 000 do
30 000 lat temu

Homo sapiens sapiens
(człowiek rozumny)
pojawił się 100 000–
130 000 lat temu

Australopitek
Lucy znaleziony
w Etiopii, liczy
sobie ponad 3 mln lat

Homo habilis
(człowiek zręczny)
znany z wykopalisk
w Oldiovai Gorge
w Afryce

Etapy rozwoju człowieka

znane to piramidy, które znajdują się w Gizie (Egipt): Cheopsa, Chefrena i Mykerinosa. Wspaniałe były także świątynie, największe znajdowały się w Luksorze, Karnaku i Tebach, a także w Jerozolimie (Palestyna). Warto również wspomnieć o Wielkim Murze w Chinach, którego budowę rozpoczęto za panowania cesarza Szy Huang-Ti.

Bujnie rozwijało się również malarstwo i rzeźba. Przedstawiano życie codzienne, polowania, rytuały religijne.

Dzięki sztuce wiemy jak wyglądało życie codzienne na Bliskim i Daleki Wschodzie. Częstym motywem był taniec, który wyrażał radość i był częścią rytuałów religijnych.

Obyczaje i życie codzienne

W starożytności żywiono się głównie pszenicą i jęczmieniem, ze zbóż wyrabiano piwo i wino. Ubrania starożytnych były głównie z lnu i wełny, w kolorze białym lub brązowym, czasem barwione na granatowo lub purpurą. Noszono także ozdoby ze złota, szkła, kamieni szlachetnych i nieszlachetnych. Bizuteria miała chronić przed chorobami. Część chorób przypisywano demonom uważając je za wyraz gniewu bogów. Lekarze byli bardzo wysoko cenieni, ale za złe leczenie pociągano ich do odpowiedzialności. Leczone ziołami, gorącymi kąpielami, puszczaniem krwi.

STAROŻYTNA GRECJA I RZYM

GRECJA

Warunki naturalne

Grecja, rozumiana jako kraina geograficzna, w przeciwieństwie do terenów Bliskiego Wschodu nie posiada wielkich rzek, przy których powstawały pierwsze państwa. Około 30% terytorium stanowią tereny nadające się pod uprawę ziemi, reszta to góry, nieużytki i pastwiska. Ziemia jest dosyć bogata w rudy metali: żelaza, ołowiu, srebra. W starożytności bogactwem był marmur i glina do wyrobu naczyń. Linia brzegowa jest bardzo dobrze rozwinięta. Liczne zatoki, wyspy wpłynęły na to, że już w starożytności ludy zamieszkujące ziemie greckie były nierozzerwalnie związane z morzem. Morze było bogactwem – było źródłem utrzymania i środkiem transportu. Właśnie z uwagi na ukształtowanie terenu starożytni mieszkańcy tych ziem nie zbudowali jednego państwa.

Cywilizacja kreteńska i mykeńska

Zanim starożytni Grecy – Hellenowie, zasiedlili tereny greckie i zbudowali własną cywilizację, powstały i rozwijały się tzw. **kultury przedhelleńskie**, które zostały scharakteryzowane w poniższych tabelkach. **Kultura kreteńska (minojska)** – była najstarszą cywilizacją na ziemiach greckich.

Ustrój	Okres trwania	Kultura – społeczeństwo – gospodarka	Religia
Kreta była stopniowo zasiedlana przez ludy pochodzące z Azji Mniejszej.	– początki sięgają III tys. p.n.e.	– na podstawie wykopalisk można mówić o bogactwie struktury społecznej – znacznym zróżnicowaniu zawodowym, specjalizacji w rzemiośle, dobrze rozwiniętym rolnictwie; występował podział na <i>klasy</i>	– panował <i>politeizm</i>
Kreteńczycy utrzymywali kontakty z Egiptem, prawdopodobnie powstały na wyspie państwa-miasta lub jedno państwo. Na wyspie ustrój państwowym była monarchia – hegemonia Knossos nad wyspą – <i>rozkwit kultury minojskiej</i> .	– 2. poł. III tys. p.n.e. – 1. poł. II tys. p.n.e. – ok. 1200 r. p.n.e.	– na podstawie wykopalisk można stwierdzić, że <i>pałac</i> był głównym centrum życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego. Było dobrze rozwinięte rolnictwo; mieszczańcy trudnili się <i>handel</i> z wyspami Morza Egejskiego, Bliskim Wschodem, Egiptem, Sycylią. Był to okres budowy <i>wielkich pałaców</i> , najsłynniejszy <i>Knossos</i> ze sławnym <i>Labiryntem</i> . W trakcie istnienia kultury kreteńskiej miały miejsce kilkakrotne trzęsienia ziemi i wojny, po których pałace były odbudowywane. Kreteńczycy posługiwali się własnym pismem piktograficznym i linearnym A.	– powstało wiele <i>mitów</i> przejętych następnie przez plemiona greckie, podobijające Krete – król Minos i pół człowiek, pół byk Minotaur, nić Ariadny, Dedal i Ikar i inne.

Od początku II tys. p.n.e. z nad środkowego Dunaju na tereny greckie i wyspy Morza Egejskiego przybywały plemiona greckie. Rozpoczęła się tzw. ***pierwsza kolonizacja***. Proces ten zakończył się ok. 1200 r. p.n.e. Pierwsi Grecy, napływając i kolonizując te tereny, szybko pokonali Kreteńczyków, przejmując od nich wiele osiągnięć i zdobyczy cywilizacyjnych. Na terenie Grecji Środkowej i Południowej plemiona greckie stworzyły nowe organizmy państwowe, najważniejszym z nich były ***Mykeny*** – ***cywilizacja mykeńska***.

Ustrój	Okres trwania	Gospodarka – społeczeństwo – kultura	Religia
W państwie-mieście Mykenach była silna władza <i>monarsza</i> . Niektórzy historycy przypuszczają, że władcy Myken narzucili hegemonię innym miastom, two-	W XVI w. p.n.e. rozpoczęło się budowanie potęgi Myken. W XI w. p.n.e. nastąpił upadek spowodowany ostatnią falą pierwszej kolonizacji – najazdem plemienia <i>Dorów</i> i tzw.	Możni mykeńscy naśladowali styl życia Kreteńczyków. Po ostatecznym upadku cywilizacji kreteńskiej Mykeńczycy samodzielnie tworzyli kulturę i cywilizację swojego państwa. O wielkości i wspaniałości kultury mykeńskiej świadczą liczne znaleziska wyrobów z brązu, drewna, kości słoniowej. Ludność trudniła się tkactwem, systematycznie doskonalała produkcję ceramiki, był to okres bujnego rozwoju, malarstwa, rzeźby i złotnictwa. Monumentalne budownictwo – zamki obronne np.	System religijny przejęty od Kreteńczyków, z czasem udoskonalił się i ukształtował panteon bogów z <i>Zeusem</i> na czele. Oddawano cześć bogom pod postaciami

Ustrój	Okres trwania	Gospodarka – społeczeństwo – kultura	Religia
rząc jedno duże państwo.	„ <i>ludów morskich</i> ”.	w Mykenach, budowa systemu dróg i mostów świadczy o możliwościach Mykeńczyków, ich wielkości i sile. Pismo zostało przejęte od Kreteńczyków, dostosowane do własnych potrzeb, pisane na papirusie. Zostało odczytane. W ciągu dziesięcioleci istnienia Myken systematycznie rozwijała się żegluga, rzemiosło, rolnictwo oparte na uprawie roli i hodowli.	zwierząt – <i>Hera-krowa, Atena-sowa</i> .

Około 1200 r. p.n.e. nastąpił ostatni etap migracji (przemieszczania się) plemion greckich – najazd plemienia Dorów spowodował upadek kultury mykeńskiej. Najeźdźcy na szczęście nie zniszczyli całego dorobku wieków wcześniejszych – przejęli m.in. język grecki. Zaczęły powstawać nowe formy państwowe – samodzielne **państwa-miasta** (*poleis*). Wśród Greków – mimo występowania wielu różnic (dialekty, różnice religijne) od początku istniało przekonanie o wspólnym pochodzeniu etnicznym, poczucie jedności kultury. Wszyscy Grecy, bez względu na miejsce zamieszkania – nazywali się Hellenami, a swoją ziemię nazywali Helladą.

Ciekawostki

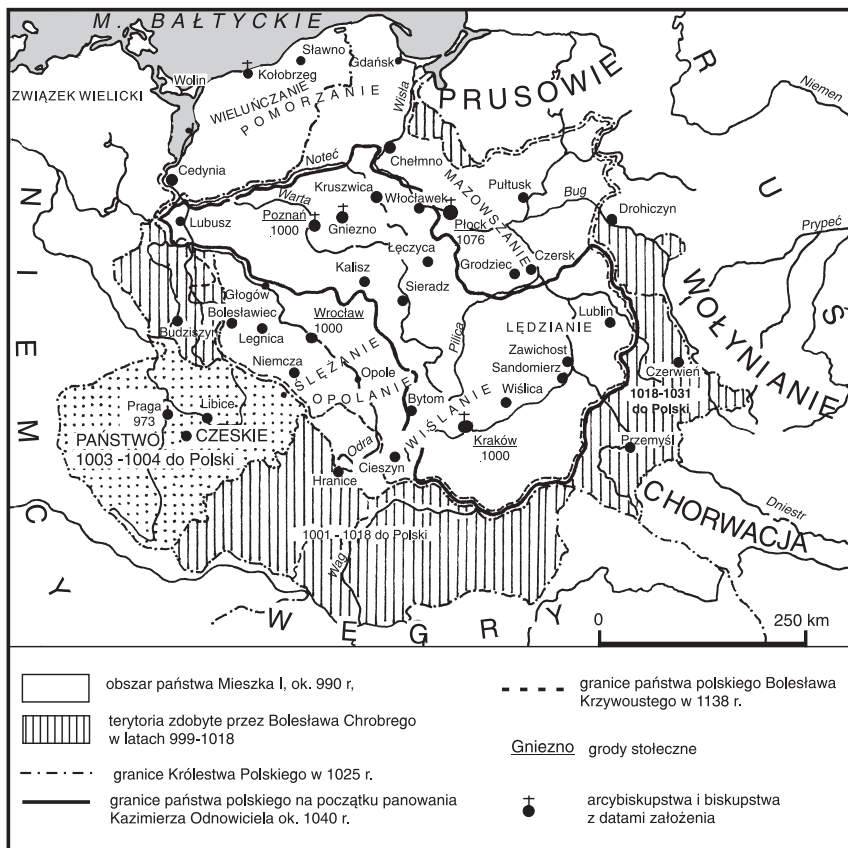
- W latach 70. XIX wieku historycy uważali, że wędrówka Dorów ok. 1200 r. p.n.e. na południe i zasiedlenie przez nich Grecji to najstarsze wydarzenia w dziejach Hellady. Punktem zwrotnym w badaniach dziejów Grecji były odkrycia Henryka Schliemanna w Troi, Mykenach i innych miejscach. W rezultacie odkryto kulturę znacznie wcześniejszą, tzw. kulturę mykeńską.
- Kiedy przebadano na przełomie XIX i XX wieku Krete, odkopano pałac w Knossos, odkryto wspaniałe dzieła sztuki, teksty w nieznanym języku i stwierdzono, że są to ślady jeszcze starszej kultury – kultury minojskiej, której początki sięgają III tys. p.n.e. Tak więc historia Grecji znacznie się wydłużyła.
- Wielkie budowle, jakie odkryli Grecy, wkraczając do Myken, zrobili na nich niezwykłe wrażenie. Z uwagi na szczupłość środków, jakimi dysponowały później państwa-miasta Grecy, uważali te gmachy za dzieła bogów, a nie ludzi.

Początki greckich polis

W trakcie fal najazdów plemion greckich na ziemię Hellady wytworzył się oryginalny typ organizacji państwowej starożytnej Grecji – **polis**. Polis, czyli państwo-miasto, były niewielkie (wyjątek stanowiły Ateny i Sparta). Obejmowało ograniczony obszar – często otoczony górami – rozwijało się więc samodzielnie. Polis zamieszkiwało kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt tysięcy ludzi. Dzięki istnieniu takiego modelu państwa greckiego, wszyscy obywatele (dorośli mężczyźni) polis mogli uczestniczyć w życiu publicznym, wspólnie uczestniczyli w obrzędach religijnych, współzrządzili nim. Czuli się za swoją ojczyznę odpowiedzialni i bardzo mocno identyfikowali się z nią. Można powiedzieć, że naturalną kolejną losu w państwach greckich zrodziła się **demokracja**, czyli władza wszystkich obywateli państwa.

Zanim w *poleis* greckich ugruntowała się demokracja, często władzę przejmowała wąska grupa obywateli nazywających się najlepszymi *aristoi* (arystokracja) – panowa-

III etap: 1015–1018 – Polacy otrzymują pomoc niemiecką w wyprawie na Ruś, brak jednak pomocy polskiej w niemieckiej wyprawie do Włoch, a Bolesław kontaktuje się z opozycją antyhenrykowską, co przyczynia się do wybuchu kolejnej wojny. Polacy unikają starć, broniąc się w grodach m.in. w 1017 r. w Niemcy. Wyprawa niemiecka dochodzi do Śląska, pomoc czeska okazuje się jednak nieskuteczna, rusza jednocześnie atak Rusinów Jarosława Mądrego na Polskę. W tej sytuacji udaje się odeprzeć atak niemiecki. W 1018 r. zostaje podpisany, kończący wojny, pokój w Budziszynie – Łużyce i Miłsko pozostały przy Bolesławie, podobnie Morawy i prawdopodobnie Słowacja.

Królestwo Polskie w 1025 r.

Celem podjęcia **interwencji na Rusi** było odzyskanie Grodów Czerwińskich i rozbięcie sojuszu rusko-niemieckiego a także próba utrwalenia wpływów polskich przez małżeństwo córki Bolesława z księciem Świętopełkiem. Wyprawy na Kijów od-

były się w latach: 1013–1014, **1018**. W konsekwencji zdobyto liczne łupy i przyłączono do Polski Grody Czerwieńskie. Udało się także ułożyć przyjazne stosunki z księciem kijowskim Jarosławem.

Niestety zainteresowanie sprawami południa i wschodu oderwało uwagę od Pomorza Zachodniego, które częściowo usamodzielniało się.

Zapamiętaj!

Terytorium państwa Bolesława II Chrobrego w 1025 r. obejmowało: Pomorze Wschodnie (Gdańskie), Wielkopolskę, Śląsk z ziemią lubuską, Łużyce i Miłsko, Małopolskę, Grody Czerwieńskie, Mazowsze i Kujawy, Morawy i prawdopodobnie Słowację.

KRYZYS I ODBUDOWA PAŃSTWA ZA PANOWANIA MIESZKA II, KAZIMIERZA ODNOWICIELA I BOLESŁAWA ŚMIĄŁEGO

Mieszko II Lambert (1025–1034) odziedziczył ziemie po ojcu, kontynuował ofensywną politykę wobec sąsiadów. Wyprawiał się do Saksonii (1028, 1030) przeciwko cesarzowi Konradowi II, mieszał się w wewnętrzne sprawy Czech, zawarł sojusz z Węgrami, który bronił go przed Czechami i Niemcami. Brat Mieszka Lamberta, książę Bezprym, na przełomie lat 1030–1031 najechał ziemie polskie i korzystając z pomocy ruskiej i niemieckiej opanował je. Odesłał insygnia królewskie do cesarza uznając się jego lennikiem.

Te wszystkie wydarzenia wywołały kryzys wewnętrzny państwa. W zamieszkach został zamordowany Bezprym. W wyniku tych wydarzeń **od Polski odpadły**: Grody Czerwieńskie, zagarnął je Jarosław Mądry, Morawy – książę czeski Brzetysław, Łużyce i Miłsko – cesarz Konrad II.

W 1032 r. książę Mieszko II powrócił do kraju, objął władzę wspólnie z bratem Ottonem, ale nie koronował się i ukorzył przed cesarzem (zależność lenna). Na krótko przed śmiercią w 1034 r. Mieszko II ponownie zjednoczył dzielnice polskie.

Zapamiętaj!

Lata **1034–1039** to okres chaosu i walk wewnętrznych w Polsce. Czesi zajęli Śląsk i Małopolskę, usamodzielniało się Pomorze Wschodnie, na Mazowszu władzę uzurpatorską objął Macław (Mieszaw). W wyniku najazdu czeskiego ks. Brzetysława na przełomie lat 1038 i 1039 Wielkopolska została splądrowana, źródła wspominają o powstaniu ludowym i reakcji pogańskiej.

Kazimierz I Odnowiciel (1034–1058), syn Mieszka II Lamberta w **1039 r.**, korzystając z pomocy cesarskiej, powrócił na ziemie polskie. Wobec zniszczenia Gniezna i Poznania osiadł w Krakowie. Początkowo jego panowanie objęło: Wielkopolskę, Małopolskę, ziemią łączycko-sieradzką. Rozpoczął proces odbudowywania państwa:

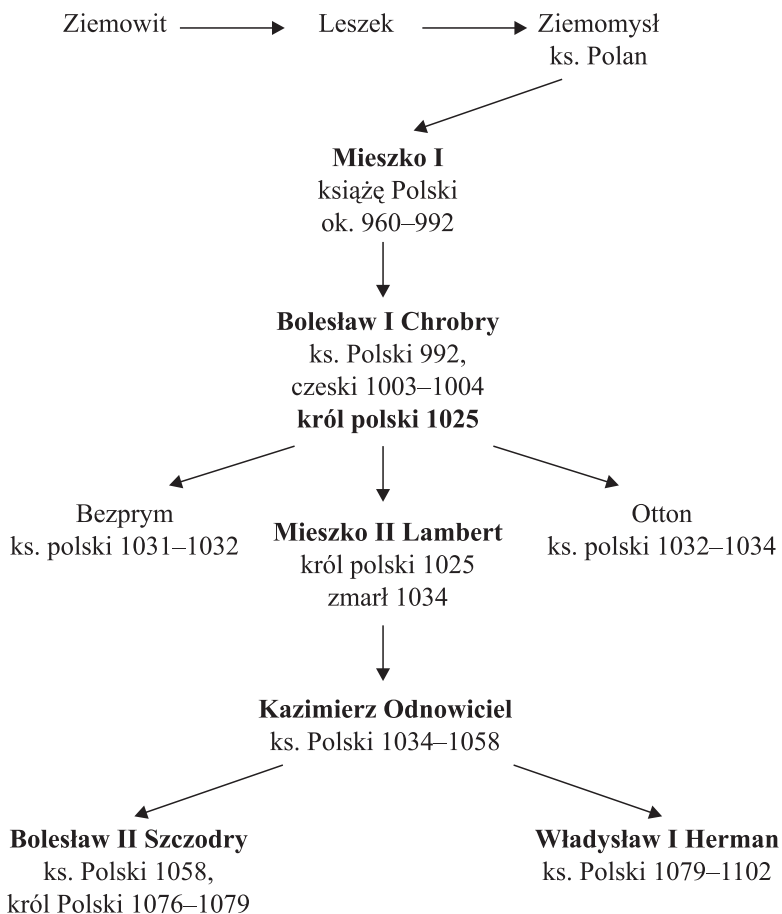
- w 1047 r. z pomocą księcia kijowskiego Jarosława Mądrego odzyskał Mazowsze,
- narzucił zwierzchność Pomorza,

- ok. 1050 r. przyłączył Śląsk do Polski. Cesarz Henryk III uznał Śląsk za własność Kazimierza z koniecznością płacenia z tego terenu rocznego trybutu dla Czech,
- przez zawarcie małżeństwa z księżniczką ruską związał się z polityką wschodnią – następcy będą ją kontynuować.

Bolesław II Szczodry (1058–1079), starszy syn Kazimierza Odnowiciela:

- prowadzi aktywną politykę międzynarodową – znalazł się w **obozie gregoriańskim**, prowadził politykę antycesarską – popierał buntujących się przeciw cesarzowi Sasów, nie płacił trybutu ze Śląska Czechom, popierał jako kandydatów do tronu na Węgrzech władców – Bele, Gejze, Władysława nieprzychylnie nastawionych wobec Niemców,

Tablica genealogiczna pierwszych Piastów (wybrane osoby i związki)

PRZYWILEJE SZLACHECKIE

Rok nadania – nazwa – władca	Postanowienia
1180 , zjazd w Łęczycy , Kazimierz Sprawiedliwy	Władca zrzekł się prawa do dóbr osobistych po zmarłych biskupach (<i>ius spoli</i>), ograniczył korzystanie przez urzędników książęcych ze świadcezeń w dobrach kościelnych w czasie podróży.
1210, borzykowski, 1215 – potwierdzenie; Leszek Biały, Konrad Mazowiecki, Kazimierz Opolski, Władysław Odonic	Potwierdzenie wcześniejszych immunitetów skarbowych dla dóbr kościelnych w dzielnicach wymienionych książąt.
1228 , przywilej w Cieni , Władysław Laskonogi	Na wiecu z panami krakowskimi, w zamian za uznanie go księciem krakowskim, przyrzekł poparcie i dochowanie wszystkich praw nadanych wcześniej panom krakowskim – pierwszy ogólnostanowy przywilej dla rycerstwa.
1290 , Wrocław, Henryk IV Probus	Nadanie biskupowi wrocławskiemu dla dóbr nysko-otmuchowskich pełnego prawa książęcego – pełny immunitet.
1291, lutomycki (Lutomysł), Wacław II Przemysła	Szeroki przywilej dla rycerstwa krakowskiego (uznanie go księciem). Przyznanie monopolu sprawowania urzędów przez rycerstwo miejscowe, potwierdzenie wcześniejszych nadań i przywilejów, zobowiązanie do nienakładania nowych podatków, zapłata żołdu wg zwyczaju, utworzenie nowego urzędu namiestniczego starosty (nie dotyczyły go postanowienia o urzędach).

OD MONARCHII PATRYMONIALNEJ DO STANOWEJ

W okresie od X do XII w. w Polsce, podobnie jak w Europie Zachodniej, dominował model monarchii patrymonialnej. Jednak wobec słabnięcia władzy centralnej, wzrostu znaczenia możnych duchownych i świeckich, władcy, szczególnie w okresie rozbicia dzielnicowego, nadawali liczne przywileje. Nadawane licznie immunitety z jednej strony ograniczały zakres władzy centralnej, z drugiej rozszerzały władzę stanów uprzywilejowanych – duchowieństwa i rycerstwa-szlachty. Immunitety doprowadziły do przejścia **od monarchii patrymonialnej (X–XIII w.) do monarchii stanowej (XIII–XV w.)** i powstania w konsekwencji reprezentacji stanów uprzywilejowanych – parlamentaryzmu, który został już ukształtowany w swoich głównych ramach w XV w. Kolejnym etapem ewolucji ustrojowej naszego państwa było powstanie **Rzeczypospolitej szlacheckiej** z ugruntowaną w XVI w. demokracją szlachecką.

Immunitety nadawane przez władców faworyzowały dwa stany uprzywilejowane w sferze polityki, gospodarki i spraw społecznych. Stany nieuprzywilejowane: mieszczaństwo i chłopci traciли stopniowo prawa polityczne, gospodarcze i społeczne. Ostatecznie przełom XV i XVI w. przynosi przypisanie chłopów do ziemi i zakaz posiadania przez mieszczan ziemi oraz piastowania urzędów zastrzeżonych dla szlachty.

W 2. poł. XI w. od czasów **Kazimierza Odnowiciela** (1034–1058) ziemia była nadawana przez władców tzw. prawem rycerskim – ziemia z tytułem uczestniczenia w wyprawach zbrojnych na wezwanie władcy. Z czasem ziemia ta stała się dzie-

dziczna. Kolejne przywileje dla tworzącego się rycerstwa pozwoliły właścicielowi ziemi na płacenie tzw. dziesięciny swobodnej (rycerz wybiera dowolnie instytucję kościelną, której płaci dziesięcinę), pobieranie wynagrodzenia za pełnioną służbę, zróżnicowanie prawne wobec innych członków stanów (głównie kara za zabicie i nawiązka – kara za zranienie). Rozbicie dzielnicowe zwiększyło liczbę immunitetów wydawanych początkowo dla pojedynczych osób czy instytucji, ale z czasem dla całych grup.

Wielką i samodzielną siłą przedstawiał na ziemiach polskich **Kościół**, który otrzymywał liczne nadania ziemskie od władców i osób fizycznych. Od początku XIII w. (reformy arcybiskupa Henryka Kietlicza) duchowni posiadali własne sądownictwo sprawowane wg prawa kanonicznego.

Rządy króla Kazimierza Wielkiego były próbą wzmocnienia władzy królewskiej (trybunały restytucyjne, nałożenie podatków, ograniczenie znaczenia wieców dzielnicowych), ale jednocześnie, wobec braku dziedzica, przyniosły wzrost znaczenia rycerstwa, które w zamian za uznanie następstwa Andegaweńskiego wywierało naciski na króla Węgier w celu potwierdzenia dawnych i nadania nowych przywilejów.

Rządy andegaweńskie w Polsce przyniosły osłabienie władzy centralnej – targi króla z rycerstwem i Kościołem o uznanie następstwa tronu polskiego dla jednej z córek.

Zapamiętaj!

Okres panowania **Władysława Jagiełły i jego następców**, wobec faktu przejścia tronu z dziedzicznego w elekcyjny, jest czasem szczególnie **licznych przywilejów stanowych**, które znacznie ograniczyły władzę królewską. Były punktem wyjścia do kształtowania się modelu **monarchii stanowej** (współrzędy króla, duchowieństwa i rycerstwa) i powstania **parlamentaryzmu**.

Przywileje w XIV–XV wieku

Rok – nazwa – władca	Postanowienia
ok. 1347–1352 (1362?) statuty: <i>piotrkowski</i> , <i>wiślicki</i> , Kazimierz Wielki	Spisanie prawa zwyczajowego osobno dla Wielkopolski i reszty ziem królestwa – powstanie sądownictwa ziemskiego dla rycerstwa, zróżnicowanie społeczne – zróżnicowana wysokość kary za zabicie szlachcica i chłopą, zamykanie się stanów – nagana i wywód szlachectwa, potwierdzenie służby wojskowej szlachty w chorągwiach.
1355, Buda na Węgrzech, Ludwik Andegaweński	Zobowiązanie króla: po objęciu tronu polskiego zniesie podatki z wyjątkiem starych, zwyczajowych, skasuje obowiązek stacji w dobrach rycerskich (bezpłatnego korzystania przez króla i jego urzędników z gościny u rycerza w drodze).
1374, koszycki (Koszyce), Ludwik Andegaweński	Zniesienie podatków, podatek poradny obniżony z 11 do 2 gr. z łana kmiecego (w 1381 r. podobny przywilej dla duchowieństwa – w dobrach klasztornych do 4 gr. z łana kmiecego), zachowanie jedności terytorium państwa, wyłączność obejmowania urzędów przez rycerstwo polskie, szlachcic ma otrzymać zapłatę za wyprawy poza granice kraju, potwierdzenie wszystkich wcześniejszych przywilejów.

MINISŁOWNIK POJĘĆ HISTORYCZNYCH

absolutyzm – forma rządów. Władza jest skupiona w rękach jednostki lub organu, który ma monopol na tworzenia prawa i kierowania całością spraw państwowych. Jednocześnie władza pozostaje poza wszelką kontrolą. Absolutyzm jest znany od czasów najdawniejszych (starożytne despotcje) aż po czasy współczesne.

archont – z j. greckiego. Jeden z 9 najwyższych urzędników w starożytnych Atenach. Byli wybierani na rok. Po zakończeniu kadencji i urzędowania wchodził w skład areopagu. Od końca VI w. p.n.e. – od reform Klejstenesa, zaczęli tracić znaczenie.

beneficjum – z łaciny – wynagrodzenie, dobrodziejstwo. W średniowiecznym systemie feudalnym wynagrodzenie wasala przez seniora – najczęściej w postaci przyznania mu ziemi w zamian za służbę wojskową i inne obowiązki. Początkowo było nadawane na określony czas, później stało się dziedziczne.

bezkrólewie – po łacinie – *interregnum* – okres między śmiercią lub abdykacją starego władcy, a objęciem tronu przez następcę.

cenzor – urzędnik w starożytnym Rzymie. Cenzorów było dwóch, wybieranych na 5-letnią kadencję. Zajmowali się spisem majątkowym obywateli – ustalali cenzus, podział obywateli na klasy majątkowe, sporządzali listy członków senatu. Nadzorowali sprawy finansowe prac publicznych, wysokość ceł, podatków, itd. Od nich pochodzi słowo cenzura i cenzurować.

cezarpapizm – poglądy głoszone przez niektórych królów niemieckich – cesarzy średniowiecza (Otton I, Otton II, Henryk II, Henryk III, Henryk IV, Fryderyk I Barbarossa, Fryderyk II Hohenstauf) o wyższości władzy świeckiej nad duchowną i konieczności podporządkowania się Kościoła władzy cesarskiej – przejaw uniwersalizmu cesarskiego.

demokracja – ustrój polityczny wywodzący się ze starożytnej Grecji i starożytnej republiki rzymskiej. Najwyższą władzą było zgromadzenie wszystkich wolnych obywateli miasta, z prawem wypowiedzania się, wnoszenia propozycji ustaw, ostatecznego głosowania. Demokracja polega na rządach obywateli, którzy mogą bezpośrednio brać udział w rządach i sprawowaniu sądów (demokracja bezpośrednia np. Ateny antyczne) lub przez swoich przedstawicieli, których wybierają w wyborach do przedstawicielstw na określony czas, zwany kadencją. Cechą charakterystyczną współczesnej demokracji jest sprawowanie władzy przez większość. W starożytności najlepiej zrealizowaną formę ustroju demokratycznego miały w V w. p.n.e. Ateny (losowanie urzędów, wynagradzanie obywateli za sprawowanie funkcji publiczne – diety, umożliwiające udział w rządach nawet ludziom niebogатыm).

demokracja wojenna – cecha charakterystyczna państwa plemiennego (patrymonialnego) – ograniczenie funkcji państwa do sfery wojskowej i sądowniczej.

despotyczna monarchia – patrz – monarchia.